

TRADICIJA (KRATKEGA) PRIPOVEDNIŠTVA V SLOVENŠČINI PRED 1820

V prispevku najprej opredelimo pojem pripovedništva za obdobje pred letom 1820. Razumemo ga kot zapisana besedila, ki zajemajo tako pripovedno verzifikacijo kot pripovedno prozo nabožne in posvetne vrste. Zraven pripovedništvo razumemo v poudarjeni povezavi s prisotnostjo zgodbe. Ostre ločnice med prevodnim in izvirnim pisanjem ne zarisujemo, saj so za slovensko literarno kulturo tega (in tudi poznejših obdobj) značilni intenzivni medkulturni stiki z drugimi jezikovnimi kulturami (latinsko, nemško, italijansko). V ospredje stopijo t. i. male forme pripovedovanja. Predlagamo pojem »eksempelskega pripovedovanja« (Schwarzbach-Dobson), ki na podlagi prevladujoče poučno-vzgojne funkcije besedil posrečeno združuje raznovrstne kratke oblike pripovedovanja, od svetopisemske zgodbe (ta je notranje razvejan pojem) prek prilike ali parabole, prisposode, basni, anekdote do resničnih ali izmišljenih zgodb. Nanje naletimo tako v nabožnih, pridržnih besedilih, kakršna je pisal denimo Janez Svetokriški, kakor v čisto posvetnih, laičnih besedilih, kakršne so pratikarske prigodbe izpod peresa Valentina Vodnika. Ugotovimo sorazmerno izdatnost in kontinuiteto t. i. eksempelskega pripovedovanja v slovenščini od protestantizma dalje. Spoznanja strnemo v tipologijo, ki vsebuje glavne pojavne oblike (izvirnega in prevodnega) eksempelskega pripovedovanja.

Ključne besede: eksempelsko pripovedovanje, protestantizem, katoliška doba, razsvetljenstvo, svetopisemske pripovedi, pridiga, prilika, prisposoda, basen, anekdota, kratkočasna zgodba, legendarna pesnitev, (folklorna) balada, krištofšmidovska pripoved, poučno-vzgojna funkcija književnosti, starejša slovenska književnost

1 Opredelitev osrednjega pojma (kratkega) pripovedništva pred 1820¹

V prispevku pripovedništvo pred letom 1820 razumemo v zelo širokem smislu in hkrati preprosto, tj. kot zapisana besedila, ki zajemajo tako pripovedno verzifikacijo

¹ Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0239, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

kot pripovedno prozo nabožne (duhovne, cerkvene) in pa posvetne vrste. To pomeni, da na eni strani upoštevamo književne vrste, kot sta balada in romanca, in sicer s poudarkom na njuni epskih oz. zgodbenih prvinah, na drugi strani pa tako rekoč vsa besedila v nevezani besedi, ki jim pravimo črtica, povest, novela, roman, kratka zgodba oz. pripoved itd. Literarni zgodovinar Matjaž Kmecl poudarja, da je kratka pripoved »najstarejša in najizdatnejša tradicija slovenske pripovedne proze«, pojavljajoč se že v pridigah, kjer jo imenujemo tudi eksempl ali zgled (za več gl. Kmecl 1996: 280–91 in Kmecl 1975b).

Z drugimi besedami bi rekli, da gre prvenstveno za t. i. male forme (tudi pravljica, pripovedka, legenda, šaljivka, anekdota, kratka zgodba, facetija, novela, pripoved, basen, parabola), ki jim stojijo nasproti t. i. velike forme z epom, romanom ali povestjo (*Literatura* 2007: 94). Vendar o slednjih v kontekstu slovenske književnosti tačas ne moremo govoriti.²

Če poskušamo pritegniti danes nekoliko zastarelo klasifikacijo, ki jo je Ivan Prijatelj 1919 oblikoval po Belinskem,³ bi našemu razumevanju najbolj ustrezala pojma pismenstva in književnosti, omejena na pripovedno produkcijo. Pismenstvo namreč pokriva (srednjeveško) *pisno* produkcijo in pomeni »[v]se, kar [narod] izroča pisanju, da se ohrani potomcem, naj ima globlje zasnovano vsebino in bolj dognano obliko, nego je imelo to, kar se je izročalo samo sluhu.« Doda, da se s to produkcijo [za razliko od ljudskega slovstva] ukvarjajo »vešči posamezniki«, produciranje pa zaobsega tudi dejavnosti prepisovanja in prevajanja.⁴ S književnostjo pa misli na »vse produkte v rokopisu ali tisku ohranjenega slovstva brez posebnega ozira na njegovo kakovost ali naravno umetniško vrednost« (Prijatelj 1952: 4–5), s čimer sta upoštevana rokopisni in tiskani medij (knjige, časopisa, lista).

Ob strani zato puščamo (Prijatelj) najobsežnejši pojem slovstva⁵ in ne obravnavamo obširnega podpodročja ljudskega oz. ustnega slovstva, ki se je ohranjalo v ustnem izročilu in kamor sodi ljudsko pripovedništvo.

² V (številčno) večjih književnostih, ki jim glede na »pravilen« in nepretrgan obdobjsko-slogovni potek pridajamo značilnost kontinuiranosti, so z obsežnejšimi pripovednimi oz. epskimi oblikami, ki so se razvijale v srednjem in novem veku, mišljeni predvsem viteško-dvorski, junaški, krščanski ep (Braak 2007: 215). V slovenski književnosti do tovrstne pisne književnosti ni prišlo.

³ Mislimo na Prijateljevo nastopno predavanje ob ustanovitvi Univerze v Ljubljani z naslovom *Literarna zgodovina* (objavljeno 1952), v katerem je razlikoval med slovstvom, pismenstvom, književnostjo in literaturo. Ti pojmi obenem pomenijo razvojne stopnje v razvoju literarne kulture naroda in njegove kulturne zavesti. Razvidno je organicistično pojmovanje književnosti. Če na književnost gledamo na način (biološkega) razvoja, bi nam njene zgodnejše faze lahko (zmotno) predstavljale samo nekakšne stopnje na poti k t. i. višji, estetski književnosti (za več gl. npr. Hladnik in Perenič 2020; v tisku).

⁴ Razviden je zgodovinski razvoj oz. spreminjanje koncepta avtorstva skozi čas, saj produkcija pokriva različne dejavnosti, ki – z besedami Prijatelja – »ohranjanjo v trajni spomin to, kar se jim zdi vredno, da se otme pozabi« (prav tam).

⁵ Z njim misli »vse narodno umovanje, ki se poslužuje za svoje izrazilo 'besede' (slova) od preproste narodnega rekla ali pregovora do kompliciranega filozofskega traktata« (Prijatelj 1952: 5).

Pač pa se nujno dotikamo nekaterih nabožnih oblik, kot sta npr. protestantska ali baročna pridiga (v zapisani obliki), saj je zanje značilno, da uporabljajo eksemple/zgleda, ki so v bistvu kratke pripovedi za namene ponazarjanja verskega, moralnega nauka (Kmecl 1996: 291).

Nemški literarni zgodovinar Michael Schwarzbach-Dobson (2018) na podlagi obravnav različnih oblik pripovedništva od srednjega veka dalje slednjič predlaga posrečen pojem »eksempelskega pripovedovanja« (nem. *exemplarisches Erzählen*), ki se izkaže za nadvse uporabnega tudi ob primeru starejše slovenske književnosti, v kateri imajo skozi zgodovino pisane književnosti poudarjeno vlogo kratke oblike. Schwarzbach-Dobsonu namreč eksempelsko pripovedovanje predstavlja nadpomenko za širok razpon t. i. malih literarnih vrst oz. pripovedi, kot so denimo zgodovinska zgodba (historija), prilika ali parabola, prispodoba in basen. Pojasnjuje, kako srednjeveške (nemške) kratke pripovedi v različnih pripovedovalskih kontekstih (tudi v kronikah, didaktičnih spisih) služijo zlasti kot prepričljivi pripovedni argumenti za posredovanje izkušenj, spoznanj in nauk.

K t. i. eksempelskemu pripovedovanju potemtakem lahko uvrstimo ne samo pridižna besedila, temveč tudi evangelijske zgodbe *Sv. pisma* oz. najrazličnejše biblične pripovedi ali svetopisemske zgodbe (vključujoč razne epske vrste, od bajke do legende, parabole, življenjepisa).⁶ Zanje je v splošnem značilno, da vsebujejo »pomenljive« zglede. Svetopisemski prevodi v slovenščino so zgodnji in – v vokabularju poznejšega mentorja in mecena slovenske književnosti Žige Zoisa – pomembni tako v narodnem kot duhovnem oziru.⁷

Nekatere izmed prej naštetih pripovednih oblik (priliko/parabola, prispodoba, tudi basen) literarna teorija uvršča na prehod k literarnim zvrstem oz. vrstam (npr. Kmecl 1996, Kos ⁴1996; 2001; *Literatura* ⁵2007), saj ob zgledih iz vsakdanjega življenja poučujejo, vzgajajo in imajo ob svoji sicer opazni retorični oblikovanosti predvsem močno izraženo spoznavno-moralno funkcijo z namenom vplivanja na bralca (polliterarne vrste). Izmed posvetnih oz. umetnih vrst besedil bi k oblikam eksempelskega pripovedovanja (in na njihovem prehodu k t. i. pravim, literarnim vrstam) ravno tako sodile poljudne, laične zgodbe iz življenja svetnikov ter

⁶ Za več gl. Avsenik Nabergoj 2019. Avtorica opredeli *Sv. pismo* kot konglomerat najrazličnejših literarnih zvrsti in vrst. Med temeljnimi literarnimi vrstami oz. oblikami svetopisemskih pripovedi v Stari in Novi zavezi, ki so po obsegu kratke in v *Sv. pismu* prevladujoče, našteje poetične pripovedi; mite, pripovedke, etnološke, junaške, rodovne pripovedke, legende, sage, pripovedi o videnjih, zgodovinske pripovedi, avtobiografije itd. (859, 866). Prav tako gl. Janko Kos (ur.), ²2020: *Zgodbe Svetega pisma*, Ljubljana: DZS (Klasje).

⁷ V pismu Valentinu Vodniku z dne 20. marca 1794 je Zois pri pojasnjevanju svojega koncepta narodnega preroda mdr. zapisal, »da vsi doslej na Kranjskem objavljeni poskusi razen prevoda biblije niso prispevali še nič bistvenega k prosveti kmečkih ljudi« (Zois v Vidmar 2010: 135). Ker meri na izobraževanje kmečke publike, je spregledana vloga *Pisanic*.

krištofšmidovsko (otroško-mladinsko) slovstvo⁸ (Kmecl 1974; Kmecl 1975; Hladnik 1991; Kmecl 1996: 291).

Odtod pa gre razvoj slovenskega pripovedništva v smeri k Francu Veritiju in njegovi nabožni povesti *Popotnik široke in vozke poti ali popisovanje, kako se človek spači, v grehah živi, kako se poboljša in Bogu služi* (1828) ter k povesti *Sreča v nesreči: ali Popisovanje zgodbe dveh dvojčkov: Podučenje starim in mladim, resnim in bogatim* (1836) Janeza Ciglerja, ki je obveljala za prvo slovensko povest oz. »prv[o] obsežn[o] pripoved«⁹ (Kmecl 1975: 12). Literarna zgodovina je v njih prepoznala napajanje pri treh virih, ki so ljudske knjige, pridižna literatura in krištofšmidovska pripoved (Kmecl 1975 v Hladnik 1991).

Pripovedništvo (v zapisani obliki ter v verzih ali prozi) zraven razumemo v poudarjeni povezavi s količino pripovednega oz. pripovednimi prvinami, kjer pa je osrednjega pomena prisotnost zgodbenosti oz. zgodba. Zanj je značilno, da pripoveduje (preteklo) dogajanje v času. V strukturnem smislu je zgodba rezultat postopka nizanja motivov in je v tesni zvezi z aktanti in dogajanjem v času. Struktura zgodbe (pripovedi) je zaprta med začetek, sredino in konec in se lahko pripoveduje z uporabo različnih sredstev in na različne načine (Solar ¹⁰1976: 54, *Literatura* ⁵2007: 93).

2 Eksempelsko pripovedovanje I: Svetopisemske pripovedi in pridižna besedila

2.1 V obdobju protestantizma

Pripovedništvo v načrtanem pomenskem obsegu ima kot vrsta pisne književnosti na Slovenskem svoje začetke v razdobju protestantizma, saj so »tedaj položili temelj slovenskemu slovstvu, književni strani, ki je glavni pogoj narodni omiki« (Glaser 1894: 90). Pred Jurijem Dalmatinom se je že Trubar, ki »mu je moral biti ideal knjižnega prizadevanja prevod biblije« (Rupel 1934: XII), lotil prevajanja *knjige vseh knjig*. Izmed najpomembnejših in najobsežnejših knjig, ki obenem predstavljajo temelje (in vire) pripovedne literarne ustvarjalnosti v slovenščini (gre za prevodno literaturo), je treba omeniti predvsem *Ta prvi deil tiga noviga testameta* (1557),¹⁰

⁸ Imenuje se po Christophu Schmidu/Krištofu Šmidu (1768–1854), rimokatoliškem duhovniku in ljudskemu avtorju, ki je veljal za enega najbolj priljubljenih avtorjev svojega časa. V 3. zv. Slovenskih večernic za leto 1861 beremo, da je bil »Slovencom [...] dobro znano ime«. Leta 1815 so v slovenščini začele izhajati njegove *Zgodbe Svetiga pisma za mlade ljudi*. Preostali prevodi Šmida v slovenščino so iz poznejšega obdobja (po 1820), 1841 je denimo Jožef Blaznik v prevodu Franca Malavašiča natisnil priljubljeno povest o *Sveti Genovefi*. Miran Hladnik razlikuje več žanrskih podtipov krištofšmidovske povesti, med njimi žensko svetniško, dekliškovzgojno, pustolovsko, mučniško (Hladnik 1991).

⁹ Kmecl (1975) Veritijevemu *Popotniku* odreka prvenstvenost na področju slovenske povesti zaradi pomanjkanja pripovednih prvin (npr. odsotnost oz. abstraktnost zgodbe, neizoblikovanost književnih oseb, ki so prej personifikacije moralnih odlik).

¹⁰ Vsebuje obsežen nemški predgovor z molitvijo, *Ta slovenski koledar*, *Postilo*, prevode evangelijev in dejanj apostolov.

Ta drugi deil tiga noviga testamenta (1560)¹¹ in *Noviga testamenta poslednji deil* (1577), ki je Trubarjevo življenjsko delo (Glaser 1894: 99–101; Rupel 1934: XV–XVI, XXII; Rajhman 1982).

Pri tem imamo po eni strani v mislih evangelijske oz. svetopisemske zgodbe, po drugi strani pa Trubarjeva (izvirna) pridižna besedila, ki skupaj tvorijo začetke pisne pripovedne tradicije v slovenščini. Prototip bi bila iz šolskih čitank poznana pridižna eksempla proti zidavi romarskih cerkva iz knjige *En regišter, ena postila* (1558) (Trubar v Rupel 1934: 40–41). Z eksemploma pridigar pojasnjuje, kako so nastajale cerkve, zraven pa se obrega ob ljudsko praznoverje in priporoča spreobrnitev k pravi in stari veri. Nauk je ponazorjen skozi zgodbe ene »babe«, ki sta se ji v sanjah prikazovala sv. Sebastijan in sv. Rok, Šavleče Katarine, vdove Margarete Hudakončevke, pisateljevega strica Gregorja Trubarja ali »ene zludjeve babe«, ki so vsi imeli videnja Device Marije, zaradi česar naj bi postavili več cerkva. Prvi eksempl:

Pred osem inu dvaseti leti, tedaj kedar sem v Loki per Radočaju farmošter bil, je bila gori nad Kompolom v vinogradih ena baba; ta se je svetila inu pravila, de s. Sebastijan inu s. Rok vsako nuč k ni prideta, ž no govorita inu velita, de se nima na tim hribu nad Kompolom inu Šemačino ena cerkov sturi inu sezida; ako tiga ne dejo, taku hočta čez te ludi inu čez živino tak pomor inu žlize poslati, de malu ludi inu živine žive ostane; onadva tudi hočta vse vinograde in pole s točo pobiti. Takim babskim hudičevim marinem so ti preprosti ludje verovali, inu zdajci od lesa inu iz desak sture eno kapelico inu začno undu mašovati, živino inu drugu blagu ofrovati inu perpravlati kamine h timu zidanu. Ampak jest sem takimu zidanu inu ofrovanu močnu zuper pridigal inu govoril; za tiga volo so mene hoteli ti farmani na Šemačini biti, de sem od nih moral pobegniti. Natu pošlem mujga vikarja, gospud Jerneja Rugelna, h ti babi inu pustim vprašati, v kateri uri inu v kakovi štalti ta dva svetnika k ni hodita; natu je ona djala, ob pulnoči vselej dva lipa črna moža k ni prideta. H timu je gospud Jernej rekel, nekar ne pravi, de sta črna, temuč de sta bela, zakaj ti zludji so črni, svetniki so beli. Ona odgovori: »Ja, gospud, jest hoči reči, de sta bela.« (V: Rupel 1934: 40.)

Kozma Ahačič opozarja, da besedilo *Proti zidavi cerkva* v bistvu vsebuje dva eksempla in pokaže na njegovo vpetost v postilo odlomka o lažnih prerokih iz Matejevega evangelija, ki je razlagalni okvir Trubarjeve pridige. Pravi, da je namen obeh eksmplov »prikazati, kako se lahko pod krinko dobrega dela, kot je zidava cerkve, skriva zli namen v božje odposlance preoblečenih hudičevih odposlancev.« Nadaljuje, da »[p]oudarek odlomka ni na zidavi cerkev, ampak na tem, kako z ustreznim teološkim znanjem prepoznamo hudičeve odposlance tudi takrat, ko so preoblečeni v božje odposlance« (2008: 35).

Teolog in literarni zgodovinar Jože Rajhman (1982) je v vrh Trubarjevega slovstvenega ustvarjanja postavil *Katehismus z dvejma izlagama* (1575), tj. tisto knjigo, »kjer se je mogel naš reformator prosto razmahniti«, saj je vanjo vnesel »toliko osebnega

¹¹ Vsebuje Pavlovo pismo Rimljanom.

in toliko o domačih slovenskih razmerah« (Rupel 1934: XXII).¹² V knjigi (in zlasti predgovoru) se Trubar postavlja nasproti jezuitom, razpravlja o vprašanju čaščenja svetnikov, ne prizanaša pa niti krivični gosposki in se postavlja na stran ubogega ljudstva (Rupel 1934: XXII; Rajhman 1982 in 2008). Ko govorimo o razvoju slovenske pripovedne tradicije, so za nas gotovo najzanimivejše (resnične) anekdotično zgrajene zgodbe, ki služijo kot zgledi za ponazarjanje nasprotij med staro, pravo in krivo vero.¹³ Med njimi omenimo *Dogodek v Iški fari, Od češčena Divice Marije inu svetnikov, Od začetka tih ajdovskih, judovskih inu krščanskih pildov ali Smrt prekrševavca Hubmaierja*, tj. anekdota o dogodku, povezanem z menihom Boltežarjem, ki naj bi ji bil priča sam Trubar.

Inu v tim 1519. lejtu je bil en menih Boltežar Ibmar; ta je v tim mestu Renspurgi per eni kapeli, v kateri je bil en pild Divice Marije namalan, enu taku veliku cuprane sturil, de so vsi žlaht ludje iz te pajerske dežele, možje inu žene, h ti kapeli inu pildu, koker bi nori inu vstekli bili, tekli. Ti eni so vile, ti drugi grable, panve inu druge posode v rokah imejli inu so le melčeč tekli, nikumer odgovurili. Tu sem jest sam v Žalspurgi vidil. Le-ta menih je potle to bidertaufersko vero gori perpravil. Tiga so v tim 1528. lejtu na Dunaju sežgali, nega ženo vtupili. Tu sem jest tudi vidil ... (V: Rupel 1934: 124.)

Na področju svetopisemske oz. biblične pripovedi je za Trubarjevimi dosežki »[n]ajvažnejše delo v protestantovski dobi slovenskega slovstva« (Glaser 1894: 112) Dalmatinov prevod *Biblije* (1584), ki vsebuje širok spekter pripovednih vsebin, izraženih skozi različne oblike in vrste (gl. zgoraj npr. Avsenik Nabergoj 2019).¹⁴

2.2 V katoliški dobi

Katekizmi in evangeliji predstavljajo pomembne dosežke pisne književnosti, s tem pa pripovedništva v slovenščini, tudi v dobi protireformacije oz. katoliške obnove. Pomembne pravimo zato, ker na področju pisne književnosti v baročni in razsvetljenski dobi nikakor ni mogoče spregledati rokopisov, ki so bili tedaj skoraj ekvivalentni tisku, čeprav so do danes ostali bodisi malo znani bodisi nepoznani.¹⁵ Izmed knjig pa vseeno omenimo *Evangelia inu lystuvi*, ki so nastali na podlagi Dalmatinove *Biblije* v prevodu Janeza Čandka in redakciji Tomaža Hrena in izšli v Gradcu v letih 1612 in 1613. Bili so namreč večkrat ponatisnjeni in so služili za temelj istoimenski knjigi Janeza Ludvika Schönlebn¹⁶ iz leta 1672.

¹² Iz leta 1996 (DZS) je faksimilirana izdaja v uredništvu Mihaela Glavana.

¹³ Jože Rajhman govori o prototipu polemične teologije (2008).

¹⁴ Kot predpripravo na celotno sv. pismo lahko razumemo izdaje knjig, ki jih je natisnil med 1575 in 1580, npr. *Jezus Sirah* (1575), *Passijon*, *Salomonove pripuvisti*.

¹⁵ Za več gl. bazo Neznani rokopisi slovenskega slovstva NRSS.

¹⁶ Za več gl. Deželak Trojar 2017.

Med oblikami pripovedništva na prehodu iz 17. stoletja v 18. se moramo pomuditi pri Janezu Svetokriškem,¹⁷ avtorju obsežne zbirke pridig *Sacrum Promptuarium* v petih knjigah (1691–1707), ki vsebuje mnogoštevilne nedeljske in praznične ter priložnostne pridige v slovenščini (Rupel 1937: XI–XII). Po zunanji obliki imajo njegove pridige več delov: svetopisemski citat, ki pomaga očrtati izbrano temo, uvod, kje pridigar pove »kaj izrednega in zanimivega iz mitologije ali zgodovine«, torej zgodbo, jedro (*propositio, confirmatio*), v katerem skuša potrditi osrednjo misel in kjer se posluži raznih zgledov, zgodb, tudi daljših historij, ter zaključek, povzetek pridige (Rupel 1937: XV–XVI). Zgodbe pridigarju-pisatelju enako služijo kot pripovedni argument za posredovanje moralnega nauka (npr. kako se obvarovati greha). Piše, da »z besedo inu eksemplam en duhovni paster je dolžan svoje ovčke vižat na pot tiga izveličanja« (Svetokriški IV: 71 v Rupel 1937: XVII). Svetokriški je v pridizna besedila vpletal vsakdanje zgodbe iz različnih področij življenja (npr. iz astrologije, astronomije, medicine), izmišljene zgodbe, vesele zgodbe (smešnice)¹⁸ ali basni¹⁹ (Rupel 1937: XVIII–XXI). Eden izmed številnih primerov je basen *Golobica in jež*, s katero skuša ponazoriti, kako se lahko z goljufijo prevzame oblast (in nasprotnika pahne v pogubljenje).

Ena golobica je v svojim gnezdi počivala. Pride jež ter prosi golobico, da bi pustila njemu tudi per nji v gnezdi ležat. Golobica od začetka se začne zgovarjat, k zadnemu se pusti pregovoriti ter mu da enu mejstece v gnezdi. Jež, kadar v gnezdu leže, se začne stegat, golobico bode. Ta se začne tožit. Jež pravi: »Ta, kateri ne more ostati, nej gre!« Ona je bila prisilena vun zletejti. V tem jo popade kregul ter jo reztrga. Kdu je le-ta jež, ampak hudič, kateri z golufijo enu majhenu mejsta skuzi te vsakedajne grehe išče per golobici te kršene duše, skuzi katere počasi vekši prostor inu oblast vzame, dokler iz gnezda gnade božje jo vrže inu v večnu pogubeljne prpravi? (Svetokriški v Rupel 1937: 175.)

Izmed smešnih zgodbic o zakoncih pa navajamo naslednjo, ki ima naslov *Moja žena je navajena vse napek sturiti* in govori o nepotrebnih zakonskih nasprotovanjih:

Veliku se jih najde, katere so kakor una, od katere sem bral, de vse napek je sturila temu, kar je mož zapovedal. En dan damu pride vus moker. Zapovej ženi, de bi ogen zanetila, de bi se posušil. Ali kakor je bila nje navada, popade škaf inu srdita teže k potoku po vodo, se v en kamen zadene ter v potok brbuti. Voda jo začne dol nesti, ludje začnejo vpiti. Mož teče gledat, kaj ta šraj pomeni. Šliši, de njegova žena je v potok padla ter de jo proč voda nese. Takrat začne raven potoka pruti zverku teč. Ludje so djali, de voda jo dol nese, ali on odgovori: »Moja žena je navajena vse napek sturiti, zatoraj gvišnu gre ona pruti vodi.« (Svetokriški v Rupel 1937: 173.)

¹⁷ Med predstavniki baročne pridige in slovečimi govorniki svojega časa prav tako omenimo Rogerija (1667–1728) z zbirko pridig *Palmarium Emphyreum* in Jerneja Basarja (1683–1738) z zbirko *Pridige iz bukvic, imenovanih Exercitia svetega očeta Ignacija*.

¹⁸ Njegova najbolj poznana pridiga *Na noviga lejta dan* vsebuje smešne zgodbe o zakoncih.

¹⁹ Mirko Rupel ne oporeka načitanosti in izvirnosti Svetokriškega, vendar opozarja na pridigarske priročnike, ki so tedaj krožili na knjižnem trgu in iz katerih so pridigarji po ustaljeni praksi povzemali zgleda.

3 Eksempelsko pripovedovanje II: Legendarna pesnitev

3.1 V katoliški dobi

Oblikam eksempelskega pripovedovanja nabožnega tipa bomo v sredini 17. stoletja dodali primer pripovedništva v verzih. V *Kalobškem rokopisu*, ki je nastajal med letoma 1643 in 1651 in katerega najverjetnejši avtor je Matija Kastelec (1620–1688),²⁰ med verskimi pesmimi v slovenščini naletimo na dolgo legendno pesnitev *Štorija o mladeniču, ki je bil po dobroti Device Marije rešen hudiča*.²¹ Obsega prek 300 verzov in je po funkciji nekakšen eksempel (začne se z verzom »Vuzhite se verni ljudje«, po vsebini pa mirakel,²² saj je mladenič pekla rešen na čudežen način. Potem ko je namreč podlegel skušnjavi hudiča in zatajil Stvarnika, uprl pa se je zatajiti še Marijo, ga je silno pekla vest. Pred oltarjem zdaj kliče Mater Božjo in se obrača nanjo, »vpije, le za gnado ječi, / de glas po cerkvi sili« (v *Cvetnik* 1978–1979: 101). Tedaj pa se zgodi čudež (in potem nov čudež):

Nu, kaj se za čudu sturi? / Marije pild pregovori / k Jezusu milustivu: / »O Dejte božje nu moje, / zaslišaj matere svoje, / kar prosi lubeznivu!« // Jezus ta se proč obrne, / ne da besede obene. / Marija druguč prosi: / »Moj Sin, odpusti grešniku, / kir je zapelan gar težku, / pokoro on zdaj nosti!« // Natu Jezus odgovori / k svoji prelubi Materi / inu se k nji obrne: / »Koku se morem usmiliti, / kir se ni bal zatajiti / mojga svetiga jemeni?« // Kaj se zgodi? Pild Marije / posadi to Dejte svoje / na altar inu vstane, / de sta vidila čudeštva / vitez, mladenič, obedva, / en vud se jim ne gane. // K Jezusu k nogam Marija / pade inu jih obkuša, / še tretjič milu prosi: // »O ti studenic milosti, / kir teče sim od večnosti, / pogledaj moje prsi! // Usmili se čez hlapca mojga, / tega grešnika uboziga, / de bo živ v tem jemeni: / še tvoji lubi Materi, / to prošnjo doli ne udari, / ta grejh pregledaj meni!« // Koker ta beseda mine, / Jezus mater gori vzdigne, / še z ročicami objemle, / rekoč: »O Mati pohlevna, / k eni kraljevi izvolena / nebes inu te zemle! // Tebe ne vem preslušati, / grešniku rad hočem dati / milost v tvojim jemeni, / de bode živ nu greha prost, / saj človeško prav znam slabust, / večnu pak služi meni.« // Taku ta mladenič vstane, / oči briše vse zjokane, / vunkaj grede iz cerkve / žalosten zavola greha, / vesel vus zavol odpustka, / besede kolca, redke. (v *Cvetnik* 1978–1979: 102–03.)

Pesem preko legendarne zgodbe uči, »kako je ona [Marija] vsmilena, / ter skaže pomoč nebeško vsem grešnim« (prva kitica), celo takim, ki so v smrtnem grehu.

V poznem baroku so bila razširjena pripovedna vrsta življenja oz. žitja svetnikov, torej hagiografska proza. Najzgodnejši ohranjeni primer je *Dober legent teh svetnikov*

²⁰ Kastelec je (tudi) avtor zbirke duhovnih premišljevanj *Nebeški cil, tu je teh svetih očakov zvejestu premišlovanje, v katerim se zapopade viža te čednosti lubiti, inu pred hudim djanjem bežati, na tu večnu spumniti inu Boga prov lubiti* (1684), ki pa jih za razliko od pridig ne štejemo za pripovedništvo.

²¹ Vredno je omeniti, da vsebuje tudi precej vložnih eksemplov in »prizhe« iz svetih očakov, kar sodi v območje kratkih vrst (za opombo se zahvaljujem kolegu Matiji Ogrinu). Za več gl. tudi Deželak Trojar (ur.), *Skalarjev rokopis 1643: Editio princeps: Znanstvenokritična izdaja*. Celje: Mohorjeva družba, 2011.

²² Za to razlago se zahvaljujem kolegu Aleksandru Bjelčeviču.

(Ogrin 2011).²³ Življenja svetnikov so bila vse do Veritija, ki ga pozneje omenjamo, priljubljena oblika ljudskega branja.

4 Eksempelsko pripovedovanje III: Alegorična pesnitev in (folklorna) balada

4.1 V dobi razsvetljenstva

Ko obravnavamo slovensko pripovedništvo v verzih, je nujen postanek ob začetkih slovenskega posvetnega pesništva v pesniškem almanahu *Pisanice od lepeh umetnosti* (1779–1781). K njemu pogojno (zato, ker je namreč tudi izpovedne narave) lahko uvrstimo dve (alegorični) pesnitvi Janeza Damascena Deva, ki v bistvu napovedujeta oz. dopolnjujeta opereto Belin.²⁴ To sta *Krajnskeh modric žalovanje čez tu predolgu goridržajne svojega Belina v Laških deželah* in *Vesele krajnskeh modric na prihod njej Belina* (*Pisanice*, II, 1780, 21–25 in 25–30), katerih »zgodbo« oz. dogajanje bi bilo mogoče povzeti nekako takole: kranjske Modrice (te so osrednje figure) pričakujejo prihod svojega zaščitnika in voditelja Belina, ki se mudi v laških deželah in se kar noče vrniti domov; njegov prihod zato vzbudi veliko veselje, kar lahko alegorično beremo kot veselje ob rojstvu slovenske posvetne poezije.²⁵

Zagotovo pa moramo v kontekstu pripovednega pesništva te dobe omeniti pesem *Klek* Valentina Vodnika, objavljeno v 3. zvezku *Pisanic*. Jože Pogačnik jo je opredelil kot prvi primerek folklorne balade v slovenski književnosti (v Svetina 2007: 75),²⁶ Janko Kos in Jože Toporišič pa sta zapisala, da je pesem *Klek* »moralna povestica v verzih s poučnim koncem v duhu razsvetlj[enske] praktične življ[enjske] modrosti«, s čimer sta jo uvrstila h kratkim oz. malim oblikam pripovedništva. Vodnik v pesmi »pripoveduje o copernicah in na kratko opisuje goro Klek v Veliki Kapeli« (Orožen 1895: 117), kjer se zbirajo čarovnice. Ena izmed njih je Maruša:

Kader noč se s črnem krilam
na us volne svejt sprostí,
mejsc se z bledem oblačílam
čez plav firmament spusti;
Takrat vešam dan je frek:
de imajo jít na Klek.

Ob ti uri berž Maruša,
kader vse po hiš zaspí,

²³ NRSS Ms 14: <http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss_ms_014/VIEW/>.

²⁴ Ta pa sodi k dramski književni zvrsti.

²⁵ V slovenski literarni zgodovini so obstajale različne razlage, kdo je pravzaprav Belin oz. podlaga zanj, dokler ni Jože Koruza (*Značaj pesniškega zbornika Pisanice od lepeh umetnost*, 1993) pokazal, da gre za grofa Lamberga, ki se je vrnil iz Italije za deželnega glavarja, slovenski pesniki pa si želijo njegovega mecenstva.

²⁶ Balada je zapisana v dvanajstih šestvrstičnicah, v katerih se izmenjujejo trohejski osmerci in sedmerci; prvi štirje verzi v kitici imajo prestopno rimo, zadnja dva zaporedno (prav tam).

se na klek napravlat skuša,
 z maslam vražjem polešpi;
 Metlo jezde: v luft zlejtj:
 vrag njo nese, v klek hiti. (v *Pisanice* 1977: 263, tu transliterirano)

Folklorni baladi dodajmo prevodno predromantično balado Gottfrieda Augusta Bürgerja o Lenori, ki jo je pred Prešernom prvi prevedel Žiga Zois. V nemškem izvirniku je prikazana nesrečna zgodba dekleta, katere zaročenec se še vedno ni vrnil iz sedemletne vojne. Lenora upa na njegovo vrnitev in se pri tem obrača na Boga, rekoč, da zanjo ni naredil ničesar dobrega (mati zaradi tega Boga prosi za odpusčanje, saj se ji zdi to hčerino dejanje bogokletno). Neke noči se mladenič pojavi kot duh, Lenoro vzame na konja in odpelje skozi noč, v kraljestvo mrtvih. Zois je Lenoro podomačil oz. poslovenil; v slovenski različici se Lenora imenuje Lenka in Wilhelm je Jurij, dogajanje je prestavljeno v domače okolje, namesto bitke pri Pragi imamo bitko pri Beogradu, medtem ko je ohranjen spomin na Turke (Stanovnik 2005: 177). Zgodovinski okvir je za balado zelo pomemben.

5 Eksempelsko pripovedovanje IV: Kratkočasne zgodbe, anekdotične prisposode in poljudne svetopisemske pripovedi

5.1 V dobi razsvetljenstva

Poleg pesništva, strokovnih (*Kuharske bukve*, 1799, *Babištvo*, 1818) in šolskih knjig je Valentin Vodnik v *Veliki pratiki* (1795–1797) in *Mali pratiki* (1798–1806)²⁷ objavil obilo kratkočasnega pisanja, t. i. (kratkočasnih) pergodb,²⁸ ki jih prav tako lahko uvrstimo v kontekst kratke pripovedne proze²⁹ poljudnega tipa. V njih je pripovedoval o zanimivih, resničnih in nenavadnih dogodivščinah, skozi katere je na zabaven, veder način skušal poučevati bralce. Med njimi je naslednja kratkočasna zgodba o gospodu in kočijažu, ki med drugim ilustrira, da ima laž kratke noge, da podložnik ne more biti gospod, in obratno, ter da se pred pravim sodnikom ni mogoče pretvarjati. Na podlagi vsebine in funkcije bi zgodbo lahko uvrstili med anekdotične prisposode:

En gospod iz Polke se je pelal v Turčijo kupčovat; tovarša ni imel drugiga, kakor svojiga kočijaža. Kader se po turškim peleta, misli kočijaž sam per sebi: Zakaj bi jest ne bil tudi enkrat za gospoda inu moj gospod meni za kočijaža? – Na eni samoti vstavi kočijo, stopi pred gospoda; mu vkaže, de imata z oblačilam mejnat; žuga, če ne bo gospod za kočijaža, de ga hoče vmoriti. – Kočijaž je bil močnejši; kaj hoče gospod, ga more bogat. – Se perpeleta v mesto. Gospod v kočijažovim oblačilu gre tožit pred turškiga kadi ali sodnika. Kadi pokliče tiga v gospoda preoblečeniga kočijaža; ta se odgovarja, de je on ta pravi gospod inu de uni je hlapec. Sodnik pravi k obema: »Jest

²⁷ Skupaj devet miniaturnih izdaj, v katerih je večidel objavljaj sam, in sicer »svoje pesmi, basni, uganke ter različne zabavne in poučne sestavke« (Ilich 2004: 229).

²⁸ Ravno tako »pergodbe« najdemo v *Lublanskih novicah*, kjer uči o dobroti, hvaležnosti, stanovitnosti, ženski iznajdljivosti ipd.

²⁹ O Vodnikovi prozi mdr. Blanka Bošnjak (2010).

vaju ne poznam, ta reč je čudna, bodeta en malo ven stopila, de se pomislim.« – Kader gresta ven, zavpije za njima kadi: »Oj! slišite vi kočijaž, stopite na eno besedo nazaj!« – Ta pravi gospod ni bil navajen za kočijaža imenuvan biti, gre svojo pot naprej. Kočijaž pak se je hitro nazaj ozel in vprašal: »Kaj je?« – »Oho!« prav kadi, »tako! – si ti ta pravi kočijaž; zdej bom vedel, kateriga tiča imam v keho djati.« (Vodnik 2004: 144–45.)

Prepoznavna tema kratkočasenja so kakopak ženske (dekleta, žene, dekcle), ki so v zgodbah bodisi zgled dobrega ravnanja, iznajdljivosti, čednosti bodisi smešenja, kakor npr. v naslednji »pergodbi«, kjer se pisatelj spotika ob njihovo pretirano jezikavost in opravljalnost.

Ena baba ni druga delala, kakor kašlala inu ludi opravljala. Ker so njo zobje vedno boleli, je večkrat arcatu nepokoj delala. Arcat se je hoče znebiti inu njej svetuje, rekoč: »Žena! Vi se prevečkrat z jezikam zob dotaknete; aku hočete, de vas ne bodo boleli, jezik per miru za zobmi deržite.« (Vodnik 2004: 143.)

Pregled kratkega pripovedništva poljudnega tipa zaključujemo z omembo *Zgodb svetiga pisma za mlade ljudi*, ki jih je med letoma 1801 in 1807 za otroke in mladino prirejal in izdajal nemški duhovnik in priljubljeni pisatelj Cristoph Schmid, v slovenščino pa prevedel Matevž Ravnika. Pri Adamu Herniku Hohnu v Ljubljani so izhajale med letoma 1815 in 1817 (4 zv.) in zaobsegajo zgodbe iz Stare zaveze (1. zv.), Nove zaveze do Kristusovega trpljenja (2. zv.) in zgodbe Nove zaveze po vstajenju Kristusa (3., 4. zv.) na skupaj malone 1000 stranh.

Po eni strani so pomembne kot primerek poljudne svetopisemske zgodbe, po drugi strani pa pričajo o sorazmerno izdatni tradiciji kratkega pripovedništva (ta zaobsega tako posvetno kot nabožno vrsto) v slovenščini. V 19. stoletju si je prevajalec oz. prirejevalec Ravnika v *Koledarju Mohorjeve družbe* (1878) z njimi prislužil celo oznako »očeta slovenske proze« (Snoj, Uršič 1960). Vzgojni namen poljudnih zgodb je strnjen v sklepnem delu predgovora, v katerem se Schmid obrača na otroke in mladino s prošnjo, da bi »radi in pridno« brali »te bukve« in si prizadevali, da bi bili »kakor v njih dobri otroci, zlasti pa kakor mladenič Jezus, taki si biti« (Schmid 1815: VIII). Po prvi Mojzesovi knjigi je takole priredil zgodbo o tem, kako je Bog iz Adamovega rebra ustvaril Evo:

Adam je edini človek dozdej bil na zemli. Nikogar ni imel, s' komur bi govoril »kdor bi mu pomagal per délu, in veselil se z' njim božjih dobrót. De živali njegove enakosti niso, je kmalo Adam vidil. Tako zlo sam biti na zemli, bi se mu bilo v' sredi Raja tožilo. Bog tedaj reče; »Človeku ni samimu biti dobro na zemli, pomočnico mu hočem storiti.« Bog zdaj da terdo spanje v' Adama. V' spanju Adam vidi, de mu Bog is lakotnika, is eniga njegovih reber, Evo vstvari. Adam se zbudi', in Bog mu Evo perpela – in Adam je imel neizrečeno veselje. Ljubi otroci! kako bi bilo žalostno, ko bi bil zlo sam kdo na svétu! Sreča je, de je več na zemli ljudi. Ne tergajmo saj nikolj te freče s' krégam in prepiram. Radi se imejmo med seboj, in eden drugimu storimo dobro, kolikor je v' naši moči. Adam in Eva sta v' lepimu vertu živela nedolžna in vesela. Njuna hrana je sadje bilo, in njuna pijača je bila — nar zdravši na svetu — čista, merzla voda. Boga sta ljubila čes vse; in po sebi rada se imela med sabo. Ljubi Bog jima je bil dober in

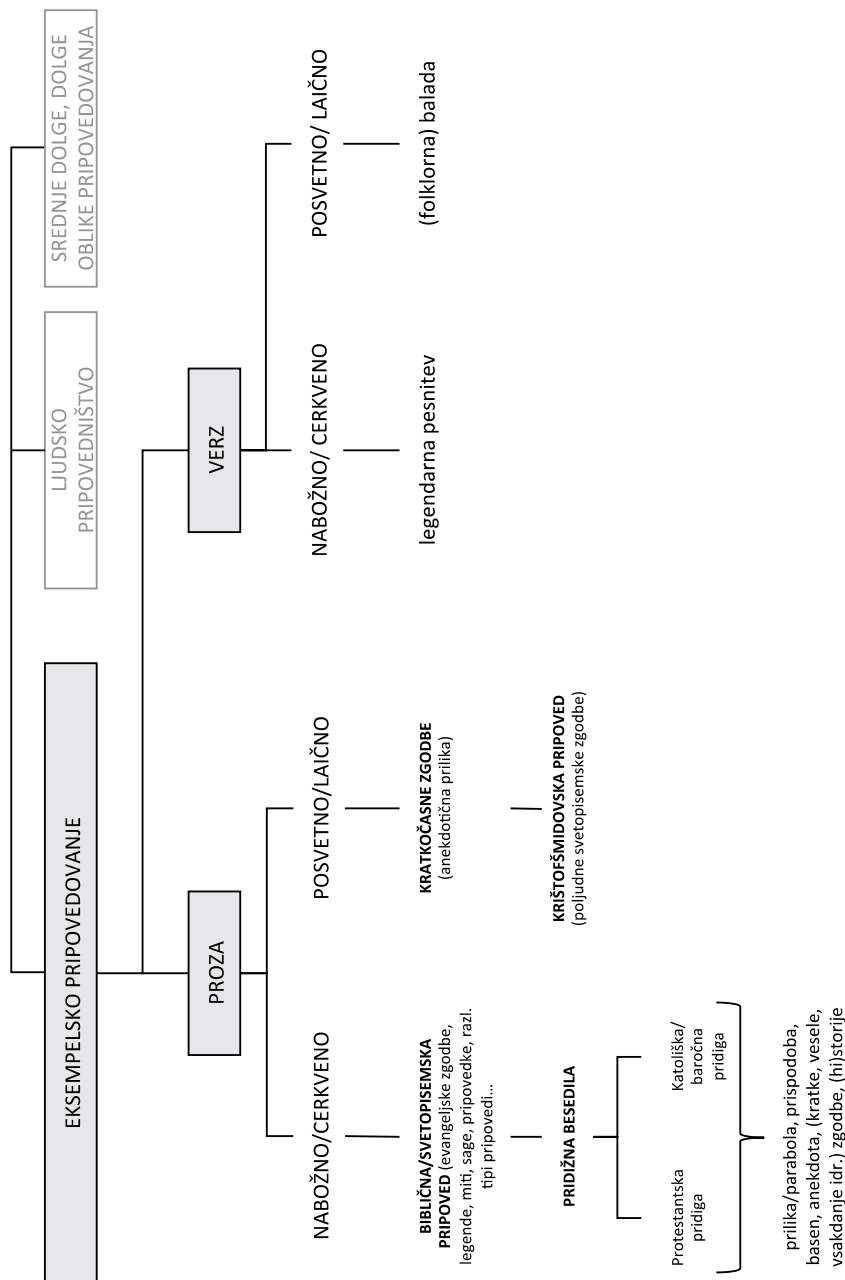
prijatelj. Velikrat je z njima govoril, in kakor svoja otroka ju ljubil. Žalost jima je bila neznana. Nikoli ju ni nič poboljšalo. Nevmerjōča sta bila. Ljubi moji otroci! Ostanite saj nedolžni in dobri. Vsaki dan prosite Boga, de Vam nedolžnost da ohraniti. Nič nimate dražjiga na zemli. Le takō bote vednoo veseli. Šē dan današan bote Raja srēčo nekoljko vživali. (Schmid 1815: 9–10.)

6 Zaključek

Podajamo poskus tipologije, ki skuša kolikor mogoče sistematično predstaviti in razvrstiti glavne oblike (izvirnega in prevodnega) pripovedništva v slovenščini. Namesto pojma kratko pripovedništvo se po zgledu nemške literarne vede raje odločimo za termin eksemplsko pripovedovanje. Ima vlogo nekakšnega krovnega pojma, saj združuje vse predstavljene zapisne oblike pripovedovanja ne glede na zunanjo obliko (proza, verz) ali vsebino (nabožno, posvetno). Zraven je poudarjena prevladujoča poučno-didaktična funkcija književnosti v obravnavanem obdobju. Drugače, praktično vsi predstavljeni tipi pripovedovanja v slovenščini (izjema je samo balada) uporabljajo različne vrste pripovedi (eksemplov) za namene ponazarjanja moralnih naukov, vrednot in spoznanj.

Sledeč kronološkemu poteku v slovenskem literarnem življenju, se zaustavljamo v posameznih obdobjih od 16. do prvih desetletij 19. stoletja in spremljamo razvoj pisne pripovedne tradicije v slovenščini. Omenimo (prevodne) biblične pripovedi, s katerimi je mišljen širok razpon pripovednih oblik (od evangeljske zgodbe prek mita, sage do različnih pripovedi), in se prek drugih vrst nabožnih besedil (protestantska in baročna pridiga) sprehodimo do posvetnih pojavnih oblik eksemplskega pripovedovanja (npr. Vodnikove pripovedi v pratikah). Vsem pa je skupno to, da temeljijo na t. i. malih formah pripovedovanja, kakor so prilike ali parabole, prisposode, basni, anekdotične, resnične ali izmišljene zgodbe, raznovrstne prigodbe, na kratko, (hi)storijske. Pripovedna oblika legende je bila ne nazadnje tudi podlaga pesnitvi v Kalobškem rokopisu.

Tako pridemo tudi do prvih daljših pripovednoproznih besedil didaktično-poučne vrste, ki jih predstavljata Veriti in Cigler in od koder je nakazana nadaljnja pot k poučnim povestim, t. i. mohorjevkam, kakršne je začela od 60. let 19. stoletja množično izdajati Mohorjeva družba.

Eksempelesko pripovedovanje. Urška Perenič.

Viri

Cigler, Janez, 1974: *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov: Podučenje starim in mladim, revnim in bogatim*. Spremnno besedo in opombe napisal M. Kmecl. Ljubljana: MK.

Pisanice 1779-1782 = Die Gedichtsammlungen Pisanice 1779-1782. Ur. L. Legiša. Ljubljana: SAZU, 1977.

Schmid, Cristoph/Šmid, Krištof, 1815: *Zgodbe Svetiga pisma za mlade ljudi*. Prev. Matevž Ravnikar. Ljubljana: A. H. Hohn. dLib.

Skupspravljanje Kraynskeh pissanz od lepeh umetnost, 1779–1781. Ljubljana: J. F. Eger. dLib.

Vodnik, Valentin, 2004: *Pesmi, kratka proza, pisma*. Ur. I. Ilich. Ljubljana: DZS.

Literatura

Ahačič, Kozma 2008: Kulturne razlike kot izhodišče za kvalitetnejšo ciljno obravnavo jezika in književnosti Trubarjevega časa. Košuta, Miran (ur.): *Slovenščina med kulturami: Slovenski protestantizem in medkulturnost*. Celovec: Slavistično društvo Slovenije. 25–42.

Avsenik Nabergoj, Irena, 2019: Temeljne literarne oblike v Svetem pismu. *Bogoslovni vestnik* 79/4. 855–75.

Braak, Ivo, ⁷2008: *Poetik in Stichworten*. Berlin, Stuttgart: Gebrüder Borntraeger.

Deželak Trojar, Monika, 2016 : Oris J. L. Schönleba kot govornika in pridigarja. *Jezik in slovstvo* 61/3–4. 49–58.

Deželak Trojar, Monika, 2017: *Janez Ludvik Schönleben: Oris življenja in dela*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Glaser, Karol, 1894: *Zgodovina slovenskega slovstva: I. zv*. Ljubljana: Katoliška tiskarna.

Gspan, Alfonz (ur.), 1978–1979: *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja*. Ljubljana: SM.

Hladnik, Miran, 1991: *Povest*. Ljubljana: DZS.

Jevnikar, Martin, 1982: *Matija Kastelec*. SBL. Na spletu.

Kidrič, France, 1925: *Jurij Dalmatin*. SBL. Na spletu.

Kmecl, Matjaž, 1975a: *Novela v literarni teoriji*. Maribor: Obzorja.

Kmecl, Matjaž, 1975b: *Od pridige do kriminalke ali O meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kmecl, Matjaž, 1996: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Mihelač in Nešović.

Kos, Janko idr. (ur.), ⁵2007: *Literatura*. Ljubljana: CZ.

Kos, Janko, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.

Kos, Janko, ⁴1996: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: DZS.

Kos, Janko, Toporišič, Jože, 1986: *Valentin Vodnik*. SBL. Na spletu.

Legiša, Lino, 1973/74: Liber cationum carniolicarum – Kalobški rokopis. *Jezik in slovstvo* XIX/1–2. 268–69.

- Legiša, Lino, 1973: *Liber cantionum carniolicarum: Kalobški rokopis*. Ljubljana: SAZU, 1973.
- Ogrin, Matija, 2011: *Dober Legent teh Suetnikov*: Koroški rokopis iz 18. stoletja. *Primerjalna književnost* 34/3. 65–79.
- Orožen, Fran, 1895: Valentin Vodnik kot turist in turistiški pisatelj. *Planinski vestnik* 8/1. 115–19.
- Prijatelj, Ivan, 1952: Literarna zgodovina. Slodnjak, Anton (ur.): *Izbrani eseji in razprave Ivana Prijatelja*. Ljubljana: SM. 3–36.
- Rajhman, Jože, 1982: *Primož Trubar*. SBL. Na spletu.
- Rajhman, Jože, 2008: *Teologija Primoža Trubarja*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Rupel, Mirko (ur.), 1934: *Slovenski protestantski pisci*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.
- Rupel, Mirko (ur.), 1937: *Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega*. Ljubljana: Akademsko založba.
- Schwarzbach-Dobson, Michael, 2018: *Exemplarisches Erzählen im Kontext: Mittelalterliche Fabeln, Gleichnisse und historische Exempel in narrativer Argumentation*. Berlin, Boston: de Gruyter.
- Snoj, Andrej, in Uršič, Milena, 1960: *Matevž Ravnikar*. SBL. Na spletu.
- Solar, Milivoj, ¹⁰1976: *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stanovnik, Majda, 2005: *Slovenski literarni prevod: 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Svetina, Peter, 2007: *Kitične oblike v starejši posvetni slovenski poeziji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Turk, Josip, 1928: *Tomaž Hren*. SBL. Na spletu.
- Vidmar, Luka, 2010: *Zoisova literarna republika: Vloga pisma v narodnih prerodih Slovencev in Slovanov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.